

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

NAGY ANDREA

WOMEN, WORDS AND VIOLENCE IN OLD ENGLISH POETRY

Irodalomtudományi Doktori Iskola,
Dr. Kállay Géza PhD, egyetemi tanár

Angol irodalom és kultúra a középkorban és a kora újkorban doktori oktatási program,
Dr. Kállay Géza PhD, egyetemi tanár

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Dr. Kállay Géza PhD, egyetemi tanár, elnök
Dr. Nádasdy Ádám DSc, egyetemi tanár, opponens
Dr. Karáth Tamás PhD, egyetemi adjunktus, opponens
Dr. Velich Andrea PhD, egyetemi docens, a bizottság titkára
Dr. Pikli Natália PhD, egyetemi adjunktus, bizottsági tag
Dr. Kristó László, Dr. Szalay Krisztina (póttagok)

Témavezető és tudományos fokozata: Dr. Halácsy Katalin PhD, egyetemi docens

Budapest, 2014

1. A disszertáció témájának összefoglalása

Az óangol művekkel foglalkozó szakirodalomban már-már közhelynek számít, hogy az óangol költészet elsősorban férfiakra szól: női szereplők ritkán jelennek meg, és még ritkábban állnak a középpontban. A nők többnyire mellékes, passzív és szánni való figurák, az ettől a típustól eltérő kevés kivétel pedig megmagyarázható azzal, hogy ezek nem az angolszász vagy germán kultúrához tartozó, hanem más kultúrákból (így például a kereszténységből) átvett alakok. Ennek köszönhetően, amikor elkezdtem a nők és az erőszak kapcsolatával foglalkozó kutatásaimat, arra számítottam, hogy a nők az áldozat szerepében tűnnek majd fel vagy a férfiak által a dicsőségért és a hírnévért folytatott küzdelem tehetetlen nézőközönségeként. A kutatás és az elemzés azonban fokozatosan megváltoztatta az ezzel kapcsolatos véleményemet, és a munka végére kialakult kép nem felel meg előzetes feltételezéseimnek. Disszertációmban amellet érvelek, hogy az erőszak és a hatalom használatáról alkotott értékítéletek alapja nem a nemi hovatartozás, hanem az, hogy a vizsgált szereplők milyen szorosan integrálódnak közösségükbe, és milyen mértékben képviselik ennek a közösségnek az érdekeit.

A disszertáció a női szereplők ábrázolását vizsgálja az erőszak vonatkozásában a következő négy műben: a *Beowulf* című hőskölteményben, valamint a *Judith*, *Elene* és *Juliana* címen ismert, vallásos témájú versekben. Ezek a szövegek lefedik az óangol költészetben előforduló nőalakok többségét, ha nem is mindegyikét. Ide tartoznak a már említett három vallásos vers főszereplői, a *Beowulf*-ból pedig Wealhtheow, Hygd, Hildeburh és Modthryth királynők, valamint Grendel anyja. A fentiekén kívül ebbe a csoportba tartozhatna Hildegyth is a *Waldere* című költeményből, a vers szövegéből azonban csak két rövidke töredék maradt fent, amelyek közül az első egy valószínűleg Hildegyth-nek tulajdonítható beszéd részleteit tartalmazza, az pedig kétséges, hogy a ez a szereplő megjelenik-e egyáltalán a második töredékben. A fenti bizonytalanságok és a két szövegrészlet rövideisége miatt Hildegyth nem szerepel az elemzésben. Szintén kimaradt az elemzésből Éva alakja a *Genesis B* című költeményből, mivel a mű vele kapcsolatos részeiben nem szerepelnek erőszakos cselekedetek annak ellenére, hogy a történethez a jó és a rossz közötti küzdelem adja a hátteret

Mivel az erőszak fogalmát a vonatkozó szakirodalom igen eltérően értelmezi, először is szükségesnek éreztem, hogy saját definíciót állítsak fel. Ehhez Vittorio Bufacchi *Violence and Social Justice* [Az erőszak és a társadalmi igazság] című, 2007-es kiadású munkája szolgált kiindulópontul, melynek alapján az erőszakot a következőképpen határoztam meg: olyan fizikai vagy nem fizikai jellegű cselekedet, amelyet annak elkövetője azzal a szándékkal visz véghez, hogy megsértse áldozata integritását, és amely (fizikai, pszichés vagy mindkét fajta) kárt, sérülést és szenvedést okoz az áldozatnak, illetve akár annak halálához is vezethet, továbbá kárt, sérülést és szenvedést okozhat más, véletlenül áldozatul eső személyeknek is, és ezek halálát eredményezheti.

Másodsorban René Girard és mások munkái alapján amellet érvelek, hogy meg kell különböztetni egymástól pozitív és negatív („jó” és „rossz”) erőszakot, amely alatt a közösség rendjének fenntartását szolgáló, illetve a közösség rendjét leromboló erőszakot értem. Azt állítom továbbá, hogy az erőszakos cselekedetek ábrázolása szükségszerűen szubjektív nemcsak a konfliktusokban részt vevő szereplők, hanem az óangol költemények narrátora esetében is, aki egyértelműen állást foglal bizonyos szereplők és értékek mellett, és ennek megfelelően mutatja be vagy értelmezi a történéseket.

A fenti pontok részletes kifejtését követően elvégeztem a kiválasztott versek szövegelemzését. Az elemzés során a Martin és White 2005-ös, *The Language of Evaluation* [Az értékelés nyelve] című munkájában bemutatott elméletet használtam fel, különös tekintettel a *judgement* (a viselkedés értékelése) és *affect* (az érzelmek értékelése) kategóriáira. A három vallásos költemény esetében a nőalakok mellett ellenfeleik ábrázolását is vizsgáltam. A *Beowulf* esetében is kiterjesztettem az elemzést egyes férfi szereplőkre, hogy megvizsgáljam, az erőszak használatának (vagy ezen képesség hiányának) megítélése függ-e attól, hogy férfi vagy nő követi-e el a cselekedetet. A *Judith* esetében összevetettem az óangol szöveget a Vulgatában található Judit könyvével annak megállapítása céljából, hogy az óangol változat jellegzetességei a latinból kerültek-e az óangolba a történettel együtt, vagy pedig az angolszász szerző által végrehajtott módosítások eredményei-e ezek. Mivel az *Elene* és a *Juliana* közvetlen latin nyelvű forrásai nem azonosíthatóak teljes bizonyossággal, az

utóbbi két vers esetében az összehasonlítást a vonatkozó szakirodalom alapján végeztem el. Az eredményeket a tézisfüzet 4. pontjában foglalom össze.

2. Az értékelés elmélete

Martin és White szerint az értékelés segítségével lehet azt megvizsgálni, hogy az érzelmek és értékítéletek milyen módon jelennek meg szövegekben. A könyvükben bemutatott elemzési keret három egymással összefüggő rendszerből, az *attitude*, az *engagement* és a *graduation* rendszereiből áll, amelyek mindegyike további alrendszerekre bontható. A fentiek közül az első, az *attitude* az érzelmek, ítéletek és értékmegállapítások kifejezésének rendszere, azaz az értékelés érzelmi, etikai és esztétikai dimenzióival foglalkozik, amelyek a fenti *attitude* fogalom *affect*, *judgement* és *appreciation* nevű alrendszereinek felelnek meg. Az *affect* egy személy – a szerző vagy valaki más – pozitív és negatív érzelmi reakciónak kifejeződése érzelmekkel kapcsolatos igék (pl. „sírt”), melléknevek („szomorú”), határozószók („szomorúan”) vagy főnevek („szomorúság”) segítségével (Martin és White 46). A szerzők hat olyan szempontot sorolnak fel, amelyek alapján az *affect* osztályozható: az érzelmek (i) lehetnek pozitívak vagy negatívak; (ii) cselekvésekben („elmosolyodott”, „sírt”) vagy mentális folyamatokban („nem kedvelte”) nyilvánulhatnak meg; (iii) irányulhatnak valakire (az érzelmek kiváltójára, pl. „nem kedvelte”), vagy nincs irányuk („szomorú volt”); (iv) intenzitásuk fokozható (azaz lehet alacsony, közepes vagy magas, pl. „nem kedvelte – utálta – gyűlölte”); (v) irányulhatnak a jelenre (*realis* – pl. „nem kedvelte”) vagy a jövőre (*irrealis* – pl. „tartott tőle”); végül (vi) négy kategóriára osztható: *un/happiness* (pl. „vidám/szomorú”), *in/security* („magabiztos/nyugtalan”), *dis/satisfaction* („dühös/megelégedett”) és *dis/inclination* (ez a kategória mindig *irrealis*, pl. „tartott tőle/vágyott rá”) (Martin és White 45–52, Martin 148–152).

A második rendszer, a *judgement* az emberi viselkedésről alkotott ítéleteket ír le, azaz dicséretet vagy kritikát fejez ki (White 1). Martin és White az ítéleteket két nagy kategóriára osztja, az *esteem* és *sanction* kategóriáira, amelyek pozitív és negatív értékeléseket egyaránt tartalmazhatnak. Az *esteem* alosztályai a *normality* (mennyire különleges valaki, pl. „szerencsés/szerencsétlen”, „híres/ismeretlen”), a *capacity*

(milyen képességekkel rendelkeznek, pl. „erős/gyenge”, „siker/sikertelen”) és a *tenacity* (mennyire elszánt, pl. „bátor/gyáva”, „hűséges/áruló”). A *sanction* kategóriájába a *veracity* (azaz az igazmondás, pl. „igazat mond/hazudik”, „őszinte/fondorlatos”) és a *propriety* (mennyire etikusan viselkedik valaki, pl. „erkölcsös/erkölcstelen”, „igazságos/igazságtalan”, „udvarias/udvariatlan”) tartozik (Martin és White 52–53). A *sanction* különösen fontos a dolgozat szempontjából, mivel azt fejezi ki, hogy az elemzett szöveg révén értékelt személy „betartja-e vagy megszegi a viselkedésének az adott kultúrában explicit módon vagy kimondatlanul elfogadott szabályait”* (White 1). Martin és White arra is felhívják a figyelmet, hogy a *sanction* körébe tartozó értékek „az állampolgári és vallásos kötelezettségek alapjául szolgálnak”, ezért ezeket „gyakran írásban is megfogalmazzák ediktumok, rendeletek, szabályok vagy törvények formájában”, míg az *esteem* „a társadalmi hálózatok kialakulásában játszik fontos szerepet” (52).

Az *attitude* harmadik alrendszere, az *appreciation* a tárgyak, jelenségek és teljesítmények értékelésére vonatkozik. Az *appreciation* a következő kategóriákat foglalja magában: *reaction* (a tárgyak megelégedettséget váltanak-e ki, vagy felkeltik-e a figyelmet, pl. „lenyűgöző/unalmas”, „szép/csúnya”), *composition* („egyensúly és összetettség”, pl. „következetes/ellentmondásos”, „bonyolult/egyszerű”) és *valuation* (amely ugyan kevésbé egyértelműen meghatározható, ám arra vonatkozik, hogy egy adott dolog mennyire „innovatív, autentikus” vagy „érdemleges”, pl. „hiteles/mű”, „értékes/értéktelen”) (Martin és White 56–58). Akárcsak az *affect* és a *judgement*, az *appreciation* is lehet pozitív vagy negatív, mint azt a fenti példák is mutatják.

Az *attitude* valamennyi alrendszere lehet *explicit* vagy *implicit*. A *judgement* például *explicit*, ha „az értékelés olyan lexikai elemek segítségével történik, amelyek explicit módon kifejezik az ítéletet, pl. ügyesen, korrupt módon, lustán stb.” (White 3). Az *implicit judgement*-nek két fajtája lehetséges: az *előhívott* (*evoked*), amelynek esetében a leírás látszólag nem tartalmaz értékelést, ugyanakkor értékítéletet válthat ki az olvasóból (pl. „a kormány nem teremtette meg a hosszú távú fejlődés alapjait”) (White 4), illetve a *kiprovokált* (*provoked*), amelynek esetében szintén nincs explicit

* A tézisfüzetben szereplő valamennyi idézet a saját fordításom.

értékelés, de a szöveg „értékelő” nyelvezetet tartalmaz, a megfogalmazás pedig az ítéletalkotás irányába tereli az olvasót” (White 5).

Az értékelés második rendszere az *engagement*, amely azt fejezi ki, hogy az író vagy a beszélő milyen álláspontot vesz fel más (pl. a szövegben megjelenő vagy feltételezett) hangokhoz vagy álláspontokhoz viszonyítva (Martin és White 94). A szövegben megnyilvánuló álláspont „olyanként jelenik meg, amellyel a feltételezett közönség várhatóan egyetért, illetve amely bizonyos szempontból újszerű, problémás vagy vitatott, vagy amelyet a közönség várhatóan megkérdőjelez vagy elutasít” (Martin és White 94). Az *engagement* kategóriái a *disclaim* (a szövegben megszólaló hang elutasítja az ellentétes álláspontokat), a *proclaim* („a szövegben megszólaló hang szemben áll más lehetséges álláspontokkal, elnyomja vagy kizárja azokat”), az *entertain* („a szerzői hang saját álláspontját több lehetséges álláspont egyikeként mutatja be”) és az *attribute* (utóbbi hasonló az *entertain* fogalmához, hiszen elismeri az alternatívákat, de a bemutatott álláspont forrása nem a szerző, hanem egy „külső hang”) (Martin és White 97–98). Azok az állítások, amelyek kizárják az egyéb vélemények lehetőségét, *monoglosszikusak* (pl. „a bankok mohók”), míg azok, amelyek elismerik az alternatívák létezését, *heteroglosszikusak* (pl. „véleményem szerint a bankok mohók”; ebben a mondatban a „véleményem szerint” kifejezés érzékelteti azt, hogy a szerzői hang által képviselt álláspont mellett egyéb álláspontok is lehetségesek, ezért a mondat az *entertain* kategóriájába tartozik) (Martin és White 100). A *heteroglosszikus* állításokat a *dialogisztikus szűkítés* és a *dialogisztikus bővítés* csoportjaiba sorolhatjuk (102). A *dialogisztikus bővítés* „elismeri más, alternatív álláspontok létezését” (pl. az olyan igék használatával, mint a „kimutatja” vagy „bebizonyítja”), míg a *dialogisztikus szűkítés* célja, hogy elhatárolja a szerzői hangot az alternatív álláspontoktól, és „korlátozza” ezek érvényességét (pl. „azt állítja”) (102).

Az utolsó rendszer, a *graduation* azt fejezi ki, hogy az író/beszélő „milyen mértékben azonosul a szövegben bemutatott állásponttal, és hogyan pozicionálja magát az adott állásponthoz kapcsolódó értékeket vagy hiedelmeket valló közösségekhez képest” (Martin és White 94).

Az alábbi táblázat az *attitude*, *engagement* és *graduation* rendszereit foglalja össze Martin és White alapján:

Attitude	Affect	(i)	positive	
			negative	
		(ii)	behavioural surge	
			mental process	
		(iii)	directed	
			undirected	
		(iv)	low	
			median	
			high	
		(v)	realis (present)	
			irrealis (future)	
		(vi)	un/happiness	
			in/security	
			dis/satisfaction	
			dis/inclination	
		(vii)	explicit	inscribed
			implicit	provoked
				evoked
	Judgement	(i)	positive	
			negative	
		(ii)	social esteem	normality
				capacity
				tenacity
			social sanction	veracity
				propriety
		(iii)	explicit	inscribed
			implicit	provoked
				evoked
	Appreciation	(i)	positive	
			negative	
		(ii)	reaction	
			composition	
			valuation	
		(iii)	explicit	inscribed
			implicit	provoked
				evoked
Engagement	monoglossic	bare assertions		
	heteroglossic	dialogistic contraction	disclaim	deny
				counter
			proclaim	concur
				pronounce
		endorse		
		dialogistic expansion	entertain	
			attribute	acknowledge
				distance
		Graduation		

A fent vázolt rendszert a szerzők modern angol szövegek elemzésének céljaira dolgozták ki. Tudomásom szerint senki sem kísérelte meg a taxonómiát óangol szövegekre alkalmazni, bár korai modern angol szövegek elemzése során sikeresen használták. Az elméletnek nyelvileg és kulturálisan egyaránt távoli korból származó szövegekre történő alkalmazása természetesen számos problémát vet fel. Így például az *affect* esetében nehézséget okozhat (ha egyáltalán lehetséges) a lexikai elemek intenzitásának meghatározása (lásd a fenti táblázat (iv) pontját), mivel ehhez nem ismerjük kellőképpen az óangol szavak jelentésárnyalatait. Hasonlóképpen problémát jelenthet a *kiprovokált* és különösen az *előhívott judgement*, mivel ezek a közönség „kulturális és ideológiai álláspontján” alapulnak, valamint azokon a „társadalmi normákon”, amelyeken szerző és közönség osztozik (White 4). Mivel az óangol költészet eredeti közönségének normáit és ideológiai álláspontjait csak magukból a szövegekből következtethetjük ki, nagy a veszélye, hogy ez körkörös érveléshez vezet. Ugyanakkor az *explicit judgement* hasznos eszköz lehet annak vizsgálatában, hogy milyen módon épül fel az erőszak szubjektív értékelése ezekben a szövegekben. Továbbá, mivel az erőszak „erős érzelmeket vált ki” (Levi és Maguire, idézi Bufacchi, “Two Concepts” 199), az *affect*, amely a megszólalások érzelmi töltetét, valamint a narrátornak és a szereplőknek az eseményekhez és (más) szereplőkhöz való viszonyulását fejezi ki, szintén hasznosnak bizonyulhat az erőszakhoz való viszonyulás megértésében.

A szövegelemzések során ezért elsősorban az *attitude* rendszerét használtam, különös tekintettel az *affect* és a *judgement* kategóriáira (az *appreciation* kevésbé volt releváns, mivel ennek középpontjában elsősorban a tárgyak és nem a személyek értékelése áll). Az eredményeket a Függelékben található 1–25. táblázat mutatja be. Minden táblázat egy adott szereplő értékelését foglalja össze; az értékelő személyét (pl. narrátor, egy másik szereplő vagy maga az értékelt szereplő) pedig külön oszlopban tüntettem fel. Kivétel ez alól az *Elene*, ahol egy adott szereplő értékelését több különböző táblázat tartalmazza az értékelő személyének függvényében (6–14. táblázat). A táblázatokban az *affect* és a *judgement* kategóriáit bináris címkék jelölik attól függően, hogy az értékelés pozitív vagy negatív (+ vagy –).

3. A disszertáció szerkezete

1. BEVEZETÉS

- 1.1. Az erőszak fogalmának meghatározása
- 1.2. „Jó” és „rossz” erőszak
- 1.3. Az értékelés elmélete
- 1.4. Erőszak az óangol irodalomban
- 1.5. A vizsgált szövegek

2. AZ ÓANGOL KÖLTÉSZET NŐALAKJAI A SZAKIRODALOMBAN

3. A NŐ MINT BOSSZÚÁLLÓ: GRENDEL ANYJA ÉS JUDIT

3.1. Grendel anyja

- 3.1.1. Ki a szörnyeteg?
- 3.1.2. A bosszú motívuma
- 3.1.3. Értékelés
- 3.1.4. Nőiség és bosszú

3.2. Judit

- 3.2.1. A bosszú motívuma
- 3.2.2. Értékelés
- 3.2.3. A latin és az óangol szöveg közötti különbségek
- 3.2.4. Judit és a nőiség

3.3. Következtetés

4. A NŐK ÉS A HATALOM: ELENE ÉS MODTHRYTH

4.1. Elene

- 4.1.1. Értékelés
 - 4.1.1.1. Elene értékelése a narrátor által
 - 4.1.1.2. Júdás és a zsidók értékelése Elene által
 - 4.1.1.3. Júdás és a zsidók értékelése a narrátor által
 - 4.1.1.4. Értékelés egyéb szereplők által
- 4.1.2. A latin és az óangol nyelvű változat közötti különbségek

4.2. Modthryth

4.3. Következtetés

5. A GYŐZTES ÁLDOZAT: JULIANA

- 5.1. A konfliktus és megértés szintjei

- 5.2. A konfliktus ábrázolása
 - 5.2.1. Küzdelemmel kapcsolatos szavak
 - 5.2.2. A bosszú motívuma
- 5.3. Az erőszak jelentései
- 5.4. Juliana és a nőiség
- 5.5. Aktivitás és passzivitás
- 5.6. Erőszak és kommunikáció
- 5.7. A jelentések konfliktusa
- 5.8. Értékelés
- 5.9. A latin és az óangol nyelvű változat közötti különbségek
- 5.10. Következtetés
- 6. „BÉKESZÖVŐK”: WEALHTHEOW, HYGD ÉS HILDEBURH
 - 6.1. A „békeszövő” alakja
 - 6.2. Wealhtheow
 - 6.3. Hygd
 - 6.4. Hildeburh
 - 6.5. Következtetés
- 7. KÖVETKEZTETÉSEK
 - 7.1. Konfliktus és értékelés
 - 7.2. Női szerepek az erőszak kontextusában
- BIBLIOGRÁFIA
- FÜGGELÉK: AZ ÉRTÉKELÉS ELEMEI

4. A disszertáció következtetései

A szereplők közötti kapcsolatok ábrázolása az óangol költeményekben három szinten történik: az egyén, a közösség és a kozmikus világrend szintjén. A fenti három szint közül a közösség szintje az, amely valamennyi versben megjelenik, és elsőrendű fontossággal bír. A narrátor által pozitívan értékelt karakterek a közösséghez tartoznak, a közösségért cselekednek, és személyes céljaik összhangban vannak a közösség érdekeivel (mint pl. Judit, Elene, Juliana, Wealhtheow és Hygd esetében). Amennyiben egy adott szereplőt kizárólag személyes érdekek vezérelnek, vagy ha a személyes ambíciók ellentétben állnak a közösségi célokkal (mint azt Grendel anyja

vagy Modthryth esetében láthatjuk), akkor a narrátor szereplőről adott értékelése negatív. Ezt a disszertációban tárgyalt valamennyi vers esetében megfigyelhetjük.

Martin és White szerint a *judgement* két nagy kategóriára osztható: az *esteem* (ide tartozik a [normality], [capacity] és [tenacity]) és a *sanction* ([veracity] és [propriety]) kategóriáira. A „jó” szereplők (azaz azon szereplők, akiknek személyes céljai összhangban vannak a közösség érdekeivel és/vagy a kozmikus világrenddel) esetében a narrátor által nyújtott *judgement* mindkét kategóriában majdnem teljes mértékben pozitív. Kivételt képeznek ez alól azok a szereplők, akiknek helyzete meggátolja őket a cselekvésben (mint pl. Hildeburh vagy Hrethel király), és akik leírása ezért [– capacity] elemeket is tartalmaz.

A negatív szereplők narrátor általi értékelése azonban nem kizárólagosan negatív. Ezek a szereplők időnként pozitív értékelést is kaphatnak az *esteem* kategóriájában, különösen ami a [capacity]-t (ide tartozik például az erő vagy a bölcsesség) vagy a [tenacity]-t (így például a bátorságot) illeti, míg a *sanction* kategóriájában – különösen a [propriety] tekintetében – értékelésük következetesen negatív. A pozitív *esteem* megjelenése azzal magyarázható, hogy egy minden tekintetben alábbvaló ellenfél legyőzése nem jár dicsőséggel, ezért fizikai küzdelem esetén fontos az ellenség erejének (pl. Grendel anyja), szóbeli konfliktus esetén pedig bölcsességének (pl. Júdás az *Elene* c. költeményben) kihangsúlyozása. Ugyanakkor a negatív *sanction* túlsúlya is megjósolható eredmény Martin és White azon megjegyzése alapján, hogy a *sanction* „az állampolgári és vallásos kötelezettségek alapját képezi” (52), mivel ezek a szereplők fenyegetést jelentenek a közösségre nézve (például azzal, hogy a keresztény főszereplők pogány ellenfelei). Azok a példák, amelyek a negatív szereplők esetében a [+ propriety] elemeket tartalmazzák, arra vonatkoznak, hogy hogyan *kellene* viselkedniük, ellentétben azzal, ahogy valójában viselkednek. Ugyancsak megtaláljuk a [+ propriety] elemeket a „megváltozó” szereplők leírásában is (pl. Modthryth a *Beowulf*ból vagy Júdás az *Elenéből*), akik pozitív átalakuláson mennek át.

A [propriety] mellett a [veracity] is olyan tényezőnek számít, amely megkülönbözteti egymástól a pozitív és negatív szereplőket, mivel olyan

tulajdonságokat képvisel, amelyek nagy jelentőséggel bírnak az óangol költemények világában.

A narrátor értékeléseit a szereplők egymásról adott értékelései egészítik ki. A pozitív szereplők által nyújtott értékelések megegyeznek a narrátor által adottakkal. Ez nem meglepő, hiszen ezek a szereplők olyan közösségeket képviselnek, amelyeknek értékeivel a narrátor azonosul, és amelyeket kedvező színben tüntet fel. Megfigyelhetjük továbbá azt is, hogy a negatív szereplők nem értékelik ellenfeleiket, és a legtöbb esetben a környezetükről vagy helyzetükről alkotott véleményüket sem ismerjük. Ez még az *Elene* esetében is így van, annak ellenére, hogy a vers nem fizikai, hanem verbális összecsapásokat ábrázol.

Az egyetlen kivétel ez alól a *Juliana* című költemény, amely a negatív szereplők – Heliseus, Affricanus és az ördög – világnézetét éppoly részletesen mutatja be, mint a főhősét, és ezen szereplők megnyilatkozásaiban a *judgement* számos eleme felfedezhető. Heliseus és Affricanus egymásról, illetve a főszereplőről adott értékelése például épp ellentétes a narrátor értékeléseivel.

Megfigyelhetjük továbbá, hogy a szereplők saját magukról adott értékelése inkább az *affect*, semmint a *judgement* elemeit tartalmazza (ez teljes mértékben így van Judit és Elene esetében, akiknek önértékelése kizárólag *affect*-et tartalmaz, és többnyire igaz Julianára is, bár utóbbi esetében a *judgementre* is találunk néhány példát). A narrátortól és a más szereplőktől származó értékelésekben a pozitív és negatív *affect* eloszlása megegyezik a *judgement* pozitív és negatív elemeinek eloszlásával, azaz a narrátor (és a narrátorral azonos nézőponton levő szereplők) által pozitívan megítélt szereplőket többnyire pozitív érzelmek jellemzik. Ezek a szereplők akkor mutatnak negatív érzelmeket, ha azok ellenfeleik cselekedeteinek tulajdoníthatók (pl. amikor Holofernes fenyegeti Juditot és a zsidókat, vagy amikor Heliseus kínzásoknak veti alá Julianát).

Ezzel szemben a negatívan megítélt szereplők ábrázolása főleg negatív érzelmeket tartalmaz. Kivételt képez ez alól a [+ inclination], amely egy adott cselekedet végrehajtására való hajlandóságot fejezi ki. Az ezen szereplők által megtapasztalt negatív érzelmek jellemzően a szomorúság, a félelem, a (szabadjára engedett) harag és a gyűlölet. Bár a negatív érzelmek nem kizárólag a negatívan

értékelt szereplőket jellemzik, megfigyelhetjük, hogy utóbbiak akkor is szomorúak és boldogtalanok, amikor minden okuk meglenne a boldogságra (ha nem szegnék meg a közösség szabályait). Példa erre Heremod a *Beowulf*-ból, aki erős és jó királya lehetett volna népének, illetve a zsidók az *Elenében*, akik magukénak tudhatták a Teremtő szeretetét. A szereplők helytelen viselkedése boldogtalanságuk oka és egyben gyakran következménye is.

Az öröm és a szomorúság szintén szorosan kapcsolódik a közösség fogalmához. Azok a szereplők, akik nem tartoznak közösséghez, vagy akik bűneik és helytelen viselkedésük révén elszigetelik magukat a közösségtől, nem tapasztalhatják meg a boldogságot, csak a negatív érzelmeket. Az öröm a közösséghez tartozásnak, a szabályok betartásának, valamint a személyes és a közösségi között kialakuló összhangnak a következménye. Ez a „megváltozó” szereplők esetében figyelhető meg a legjobban: így például miután Júdás beleegyezik, hogy felfedje a Kereszt rejtekhelyét, és Istenre bízta magát, őt kizárólag pozitív *affect* (és pozitív *judgement*) jellemzi, ezt megelőzően azonban az *affect* rá vonatkozó elemei teljes mértékben negatívak voltak (amelyekhez a negatív *sanction* és vegyes *esteem* elemei társulnak, mint a fentiekben láthattuk).

Az *affect* tekintetében külön csoportot képeznek azok a szereplők, akiknek jellemzése főként érzelmi elemeket tartalmaz (Hildeburh, a névtelen öregember és Hrethel király). Leírásukban az *affect* elemei sokkal nagyobb arányban fordulnak elő, mint a *judgementé*, és ezek majdnem kizárólag negatívak. Ebben az esetben a negatív érzelmek nem az adott szereplők bűneinek, hibáinak vagy cselekedeteinek következményei, hanem annak, hogy a szereplők a körülöttük zajló, a közösség békéjét megzavaró események véletlen és tehetetlen áldozatai. A közösség ezekben az esetekben is döntő fontossággal bír azzal a különbséggel, hogy itt nem a szereplők szigetelődnek el a közösségtől, hanem a közösség hullik darabjaira körülöttük.

Az elemzés eredményeiből kialakuló kép szerint tehát azokat a szereplőket, akik olyan közösségekhez tartoznak, amelyeknek a narrátor „pártját fogja”, és amelyeknek álláspontját a narrátor képviseli, pozitív *judgement* és *affect* jellemzi, míg a közösségre fenyegetést jelentő szereplőket az értékelés negatív elemei határozzák meg.

Fontos megjegyeznünk azt is, hogy míg a főszereplők (és egyéb pozitívan értékelt szereplők) szóbeli megnyilvánulásai kifejezik a környezetükről alkotott véleményüket (amelyek megegyeznek a narrátor értékeléseivel), az ellenfelek általában némák maradnak, ami nemcsak a nekik tulajdonítható megszólalások hiányát jelenti, hanem azt is, hogy a narrátor nem mutatja be a gondolataikat. Ezek a szereplők továbbá nem rendelkeznek azzal a képességgel, hogy másokat értékeljenek.

A negatív *sanction*, negatív *affect* és az értékelés hiánya mellett az is jellemző a negatív szereplőkre, hogy leírásuk bizonyos mértékig dehumanizálja őket (ezt a Függelékben a [– normality] elemei képviselik). Ez egyaránt igaz azokra a szereplőkre, akiket hagyományosan „szörnyekként” tartanak számon (pl. Grendel anyja), és azokra is, akik egyértelműen emberi alakot viselnek, ám viselkedésük és az, hogy nem megfelelő célok érdekében folyamodnak erőszakhoz, szörnyetegekké teszik őket (pl. Holofernes a *Judith*-ban vagy Heliseus a *Julianában*).

Fontos rámutatnunk, hogy a fent tárgyalt sajátosságok jelentős része csak az óangol szövegeket jellemzi, és nem jelenik meg a (biztosan azonosítható vagy lehetséges) latin forrásokban. Így például Juliana rendíthetetlen elszántsága, Holofernes némasága és az általa kiadott szinte állati hangok vagy Judit ravaszságának meg nem említése (amely egyúttal elejét veszi annak is, hogy egy pozitív szereplőt a [– veracity], azaz a negatív *sanction* elemei jellemezzenek) olyan változtatások eredményei, amelyek összhangba hozzák a történeteket az értékelésnek az óangol költészetben megfigyelhető mintáival.

A disszertációban elemzett szövegekben a nőalakok számos különböző szerepben jelennek meg: elkövetik vagy elszenvedik az erőszakos cselekedeteket, illetve megkísérlik elhárítani az erőszak veszélyét családjuk vagy közösségük tekintetében. A disszertáció egyik célja annak vizsgálata volt, hogy külön szabályok vonatkoznak-e az erőszakkal kapcsolatos női cselekedetekre és reakciókra, és hogy ezek értékelése különbözik-e a férfiak hasonló cselekedeteinek értékelésétől. Az elemzés alapján adódó válaszok a következők.

Úgy tűnik, hogy a nőalakokra vonatkozóan nem határozható meg egyetlen követendő szerep vagy viselkedésforma. Az elemzett szövegekben a nők számos

funkciót töltenek be, fizikai erőszakot követnek el, bosszút állnak, ellenállnak mások erőszakos cselekedeteinek, parancsokat osztanak, vagy igyekeznek megőrizni a békét.

Másodsorban a fenti cselekedetek a férfiakra is ugyanúgy jellemzőek, sőt, a narrátor gyakran ugyanazokat a kifejezéseket vagy formulákat használja mind a nők, mind a férfiak esetében. Az adatok nem támasztják alá, hogy ezen cselekedetek bármelyike eleve tiltott lenne a nők számára, vagy hogy megítélésük a cselekvő nemétől függene. A pozitív vagy negatív értékelés alapja nem a nem, hanem a szereplőnek a közösséghez való viszonya, azaz hogy az adott cselekedet a rend fenntartásához vagy lerombolásához vezet, illetve hogy az erőszakos cselekedet legitim és konstruktív, vagy illegitim és destruktív.

Az elemzés talán legfontosabb eredménye a férfi aktivitás és női passzivitás hagyományosan elfogadott dichotómiájának megkérdőjelezése. A disszertációban vizsgált nőalakok többsége *cselekszik*, azaz aktívan próbálja befolyásolni környezetét és közössége jövőjét tettei, tanácsai vagy fenyegetései révén, az ellenség meggyilkolásától a királyság sorsának eldöntéséig. A 3–6. fejezetben tárgyalt nyolc női karakter közül hét aktív, és valamilyen mértékű hatalommal rendelkezik. A szövegek tehát nem támasztják alá azt a nézetet, hogy az óangol költészet nőideálja passzív. Az egyetlen valóban passzívnak tekinthető szereplő Hildeburh. Disszertációm 6. fejezetében azonban amellet érvelek, hogy Hildeburh passzivitása nem a női viselkedés valamiféle ideális példája, hanem a közösségen belüli erőszak romboló hatását valamint azt illusztrálja, hogy jóvátételre nincs lehetőség. Ez a fajta passzivitás sem függ a nemtől, ahogy azt Hrethel geat király hasonlóan tragikus sorsa is példázza.

Az óangol költészettel foglalkozó szakirodalomban régóta uralkodó nézet, hogy a költemények nőalakjai marginális figurák, mellékszereplők, akik idegenként mozognak a férfiak világában és a férfiak által alkotott szabályok között. Mint azt a 2. fejezetben állítom, ez a nézet a nemi szerepek viktoriánus eszményeiben gyökerezik, amelyeket a feminista kritika is inkább megerősít, mintsem dekonstruál. Remélem, disszertációmban sikerült bebizonyítanom, hogy a költemények elemzése nem támasztja alá ezt az értelmezést, hiszen a női szereplők a közösséghez tartoznak, a közösség fennmaradását tartják szem előtt, és a közösség határozza meg identitásukat.

Mindez hozzásegíthet minket ahhoz, hogy újraértékeljük a nőknek az óangol költészetben betöltött szerepét.

5. A további kutatások lehetséges irányai

- A disszertációban alkalmazott elemzési módszer a Martin és White által kidolgozott komplex rendszer legegyszerűbb változatát használja fel. A későbbi kutatások tovább finomíthatják az elemzést, nagyobb részletességgel vizsgálva az *attitude* rendszerét tekintettel annak a disszertációban nem használt aspektusaira is. Érdekes lenne megvizsgálni azt is, hogy az *engagement* (azaz hogy a narrátor hogyan pozicionálja magát a szereplőkhöz és a feltételezett közönséghez képest) hogyan alkalmazható az óangol szövegekre, ami tovább mélyítheti a szövegek megértését.
- A disszertáció témájából következően az elemzés a nőalakokra összpontosít, valamint azokra a férfi szereplőkre, akik e nők szövetségeseiként vagy ellenfeleiként jelennek meg, vagy akik e nők kapcsán párhuzamul szolgálhatnak. A későbbiekben a kutatás kiterjeszthető más férfi szereplőkre és/vagy egyéb fennmaradt óangol szövegekre is. Ily módon választ kaphatunk arra kérdésre, hogy a jelen elemzés alapján levont következtetések érvényesek maradnak-e a szélesebb körű vizsgálódás esetén, vagy esetleg új szempontok és tendenciák kerülnek a felszínre.
- A disszertáció egyik eredménye a szereplők közösségben betöltött szerepe és az általuk megtapasztalt érzelmek, illetve az egyes érzelmek és szituációk (pl. bánat és bosszú) közötti összefüggések bemutatása. A további kutatás kiterjeszthető az érzelmek és a moralitás közötti tágabb kapcsolat vizsgálatára, illetve az óangol költészetben az érzelmeknek a jó és a rossz ábrázolásában betöltött szerepére.

Hivatkozások

- Bufacchi, Vittorio. "Two Concepts of Violence." *Political Studies Review* 3.2 (2005): 193–204. Print.
- . *Violence and Social Justice*. Basingstoke: Palgrave, 2007. Print.
- Fulk, R. D., Robert E. Bjork, and John D. Niles, eds. *Klaeber's Beowulf*. 4th ed. Toronto, Buffalo, and London: University of Toronto Press, 2008. Print.
- Girard, René. *Violence and the Sacred*. Trans. Patrick Gregory. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1977. Print.
- Krapp, George Philip and Elliott van Kirk Dobbie, eds. *The Anglo-Saxon Poetic Records*. 6 vols. New York: Columbia University Press, 1931–53. Print.
- Martin, J. R. "Beyond Exchange: APPRAISAL Systems in English." *Evaluation in Text*. Ed. S. Hunston and G. Thompson. Oxford: Oxford University Press, 2000. 143–175. Print.
- Martin, J. R., and P. R. R. White. *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. London and New York: Palgrave Macmillan, 2005. Print.
- Sabatier, Pierre, ed. *Bibliorum Sacrorum Latinae Versiones Antiquae*. Vol. I. Remis: Reginaldum Florentain, 1743. *Open Library*. 29 August 2010. Web. 18 March 2013.
- White, P. R. R. "Attitude: Judgement." *An Introductory Course in Appraisal Analysis*. The Appraisal Website, 2001. Web. 30 August 2010.